

Virkakieltä huoltamaan!

KATARIINA IISA – AINO PIEHL *Virkakielestä kaikkien kieleen*. VAPK-kustannus, Helsinki 1992. 112 s.

Suomi on kielenoppaiden ja kielenhuoltokoulutuksen luvattu maa. Viimeisen viiden vuoden aikana on ilmestynyt viitisentoista kielenopasta, joista osa on tarkoitettu nimenomaan »virastokirjailijoille», osa taas yleisempään käyttöön. Suosituimmista oppaista on kulutuksessa jo useita painoksia. *Virkakielestä kaikkien kieleen* on tarkoitettu avuksi virkamiehille ja työkseen asiakirjoja kirjoittaville ihmisille. Kirja pohjautuu aikaisemmin ilmestyneeseen oppaaseen *Selkeä virkakieli* ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kouluttajien kurssimateriaaleihin.

Varsinkin kielenhuoltajat ovat aina olleet vakuuttuneita virkakielen huoltamisen tarpeellisuudesta, mutta myös päättäjät ovat heränneet puolustamaan kielenhuoltoa. Luonteenomaista on, että asiasta on jopa tehty valtioneuvoston päätös vuonna 1982. Virkakielestä ei kuitenkaan ole kymmenessä vuodessa tullut kaikkien kieltä, joten koulutusta ja opastusta tarvitaan ilmeisesti edelleen. Pyrkimystensä vakuudeksi kirjan tekijät ovat laittaneet valtioneuvoston päätöksen opuksensa liitteeksi. Ehkä tällä on haluttu motivoida virkamiehiä virkamiesten keinoin.

Oppaassa käydään lyhyesti läpi ne samat asiat, jotka yleensäkin tämänkaltaisissa oppaissa esitellään. Kirja alkaa virkakielen määrittelyllä, hallinnon tekstilajien luettelulla ja yleiskielen ja erikoiskielten erojen kuvauksella. Virkakielellä tekijät tarkoittavat lain, hallinnon ja suunnittelun kieltä, joka on (ja jonka tekijöiden mukaan tuleekin olla) virallissävyyistä ja persoonatonta. Olisi ollut mielenkiintoista lukea tähän näkökulmaan liittyviä perusteluja ja lisäkommentteja tai vaikkapa esimerkkejä siitä, mitä tapahtuisi, jos virkakielen virallisuudesta tai persoonattomuudesta vähän tingittäisiin.

Suurimpana virkakielen ongelmana kirjoittajat pitävät virkakielen sanaston ja lauserakenteiden etäännyttämistä arkisuomesta. Kielenhuollon tavoitteena onkin saada virkamiehet kirjoittamaan mahdollisuuksien mukaan yleiskielellä, ei kuitenkaan arkikielillä. Kirjoitettu yleiskieli määritellään Esko Koivusalon sanoin kieliyhteisön eri ikä- ja ammattiryhmille yhteiseksi kielimuodoksi, joka noudattelee kirjakielen normeja, käyttää tunnetuksi tiedettyä sanastoa ja on virkerakenteeltaan yksinkertaista. Erikoiskieli eroaa yleiskielestä lähinnä sanastoltaan, hallinnon kieli virkerakenteeltaan. Suunnittelukielen taas sanotaan olevan tieteen kielen ja hallinnon kielen välimuoto, mitä se sitten tarkoittaakin. Jokaisesta »kielityypistä» annetaan esimerkki ja muutamasta ansiokas korjausehdotuskin.

Peruskäsitteiden määrittely ja kuvaus on varsinkin oppikirjoissa tärkeää ymmärrettävyyden varmistamisen kannalta. Sitä voisi kuitenkin pohtia, mitkä ovat tämän oppaan peruskäsitteitä. Kirjan alussa esitellään kielitieteilijän kannalta keskeisiä peruskäsitteitä: *hallintokieli, suunnittelukieli, yleiskieli, erikoiskieli*. Tämänkaltaisen käsite-erotelu ei kuitenkaan mielestäni ole kirjan varsinaisen lukijakunnan kannalta kaikkein tärkeintä. Ei tavallista kirjoittajaa työssään auta se, että hän tietää, miten eri tekstityyppiä nimetään. Hallintovirkamiehen kannalta keskeisiä käsitteitä olisivat ennemminkin *sidoksisuus, tekstin rakenne, lause ja virke, pronomini, yläkäsite, alakäsite* jne. Suomen kieli- ja tekstiopin kanssa työkseen askartelujen on usein vaikea muistaa, etteivät nämä peruskäsitteet ole välttämättä virkamiesten muistissa tuoreena.

Virkakielen huollolla pyritään siihen, että teksteistä tulisi helpommin ymmärrettäviä. Ymmärrettävyyttä ja lukijoiden huomioon ottoa korostetaan kautta kirjan. Ymmärrettävyyden käsite jää kuitenkin lukijalle hieman epäselväksi. Mitä ymmärrettävyydellä itse asiassa tarkoitetaan? Mitkä seikat vaikuttavat ymmärtämiseen? Mikä on luettavuuden ja ymmärrettävyyden suhde? Tämänäköisiä asioita olisi voitu pohtia enemmän vaikkapa kielivarianttien esit-

telyn sijasta.

Tässäkin kirjassa ymmärtäminen on nähty suppeasti sanastoon, virkerakenteeseen ja pikamuistin täyttymiseen liittyvänä ilmiönä. Kirjan lähestymistapa tiivistyy alussa esitetyssä ajatuksessa: »Jotta vastaanottaja löytäisi helposti viranomaisen tekstistä keskeisen asian, viranomaisen kannattaa esimerkiksi yhden pitkän ja mutkikkaan virkkeen sijasta kirjoittaa useampia virkkeitä tavallisin yleiskielen sanoin» (s. 11 – 12). Uusimmat tutkimukset osoittavat kuitenkin selvästi, että ymmärtäminen on paljon laajempi ja monimutkaisempi prosessi kuin sanojen ja lauseiden yhteen liittäminen (ks. yleiskatsauksia esim. Linnakylä 1988, Rumelhart 1987, Spiro et al. 1980).

Keskittyminen pieniin tekstin osasiin tulee selvästi esiin siinä, että varsinaista tekstin muokkausta käsittelevistä 82 sivusta vain 10 käsittelee virkettä laajempia tekstinosia. Kolmas »Tekstin rakenne» -lukukin luisuu puolivälissä käsittelemään tiedon järjestystä virkkeessä ja lauseessa. Sidoksisuuttakin käsitellään nimenomaan lauseiden ja virkkeiden välisinä suhteina. Luvun alku, jossa todella käsitellään tekstin rakennetta, on mielestäni erittäin keskeinen ja hyvin kirjoitettu. Sen laajentaminen olisi tuonut uutta näkökulmaa kielenhuoltoon. Kokonaisuksi ahan ihmiset lukevat ja ymmärtävät, eivät sanoja ja lauseita irrallisina.

Myös kolmannen luvun esimerkit ovat hyvin valittuja. Mukaan olisi tosin vielä mahtunut esimerkki pitemmästäkin tekstikokonaisuudesta. Suurin osa kirjan esimerkkien selityksistä on suhteellisen havainnollisia, mutta luullakseni osa jää maallikoilta ymmärtämättä. Esimerkiksi seuraavan selityksen avulla saattaa olla vaikeaa ymmärtää, mikä esimerkkivirkeissä oli vikana: »Puheenaiheen ja uuden tiedon paikka lauseessa näkyy myös lauseenjäsenten tavallisessa järjestyksessä. Neutraalissa sanajärjestyksessä subjekti ja siihen kuuluvat jäsenet ovat lauseen alussa, predikaatti ja siihen kuuluvat jäsenet taas lauseen lopussa. Uuden asian ilmaiseminen on siis yleensä verbin ja siihen liittyvien lauseenjäsenten tehtävä. Passiivilauseessa, jossa te-

kijää ei mainita, lauseen alussa on tavallisesti objekti.» (S. 36.)

Luku 4 käsittelee virkerakennetta: määritteiden ketjuttamista, lauseenvastikkeita ja kiilalauseita. Luvun alku johdattelee ansiokkaasti asiaan kertomalla, miksi kannattaa välttää pitkiä virkkeitä ja määrittekasaumia. Tämän jälkeen käydään läpi asiat esimerkkien avulla: miten määritteitä voi kasata ja purkaa, miten sivulauseista tehdään lauseenvastikkeita ja päinvastoin ja miten kiilalauseita kartetaan. Esimerkit ovat havainnollisia, mutta joskus tulee mietineeksi, kuinka todellisia korjaustarpeet ovatkaan. Esimerkiksi onko korjattu virke *Tilintarkastajat päättivät 15. 9. 1990 tehdä kyselyn asunnonvälityksen ongelmista ratkaisevasti ymmärrettävämpi kuin alkuperäinen virke Tilintarkastajat päättivät kokouksessaan 15. 9. 1990 tehdä asunnonvälityksen ongelmia koskevan kyselyn* (s. 50)?

Luvussa 5 käsitellään sanavalintoja ja havainnollisuutta. Kirjoittajat varoittavat mm. termistymisen ongelmista, substantiiviytylistä, turhista pikkusanoista ja muotianoista, joiden ongelmana on epämääräisyys ja turha käsitteellisyys. Luvun lopussa on kaksi irralliselta tuntuvaan lyhyttä alalukua, joista toinen käsittelee tekstin tiivistämistä ja toinen tulevan ajan ilmaisuja. Alalukujen liittyminen edellisiin jää epäselväksi. Esimerkiksi tekstin tiivistämisen yhteyttä ymmärrettävyyteen ei käsitellä tarpeeksi, vaikka se olisi tärkeä asia. Kirjoittajat suosittavat »johdattelujen ja siirtymälauseiden» karsimista, koska ne voivat vaikeuttaa ymmärtämistä. Huomiotta jää sen sijaan se seikka, että nämä metatekstuaaliset ilmaukset ovat myös osa tekstin kokonaisrakenteen havainnollisuutta. Luetunymmärtämisen tutkimuksissa on sitä paitsi voitu osoittaa, että metateksti helpottaa tekstin ymmärtämistä (ks. esim. Glover et al. 1988, Luiten et al. 1980, Meyer 1975). Luvun pääotsikko antaa odottaa havainnollistamisen keinojen käsittelyä laajemminkin, mutta turhaan.

Kirjan kaksi viimeistä lukua käsittelevät pronomien käyttöä ja oikeakielisyyseikkoja. Molemmat asiat on käsitelty ytimek-

käästi ja lyhyesti, mikä onkin ollut järkevä ratkaisu. Kirjan tekijöiden mukaan oikeakielisyyssasiat on otettu mukaan muistia virkistämään. Lisäksi kirjan lopussa on käytännöllinen hakemisto ja lyhyt luettelo muista kielenoppaista.

Parhaimman arvioinnin tästä oppaasta olisi kirjoittanut joku sen todelliseen lukijakuntaan kuuluvista, mutta kaiken kaikkiaan *Virkakielestä kaikkien kieleen* puolustaa paikkaansa kielenhuolto-oppaiden joukossa. Siitä huolimatta kannattaisi pohdiskella asiaa hieman yleisemmin. Miksi kielenhuolto-oppaita julkaistaan aina vaan uudelleen, ja miksi kursseja tarvitaan jatkuvasti? Onko kyse siitä, että esimerkiksi virkamiehet eivät pohjimmiltaan motivoitu muuttamaan kielenkäyttönsä tapoja? Tämän taustalla puolestaan saattaa olla se, että kirjoja laativat kielitieteilijät eivät osaa vaakuuttaa lukijoitaan, eivät osaa tehdä muutostarvetta todelliseksi.

Oppaiden kirjoittajat unohtavat usein oppaisiinsa kirjaamansa kultaisen säännön: kirjoittajan täytyy pitää mielessään, kenelle kirjoittaa. Oppaat ovat usein myös vaikeaselkoisia juuri tästä syystä. Kielen kanssa ammatikseen painivan on vaikea asettautua ei-asiantuntijan asemaan. Monen virkamiehen kouluopinnoista on kulunut jo kymmeniä vuosia. Ei ole helppoa palauttaa mieleensä lauseenvastikkeita, sidoksisuutta, pronomineja, viittaussuhteita jne. Ei ole yksinkertaista havaita vikoja esimerkeistä, jotka ovat itselle täysin selviä ja sanontatavaltaan tuttuja. Auttaisikohan se, että oppaissa olisi myös esimerkkejä muista kuin virkamiesten omista teksteistä? Se varmasti pakottaisi huomaamaan, miltä tuntuu, kun tekstistä ei todella saa selvää. Jos heprean kieltä taitavalle sanoo, että tekstisi on täyttä hepreaa, niin hän vastaa: »Mitä sitten, sehän on ihan selvää hepreaa.»

MINNA-RIITTA LUUKKA

LÄHTEET

- GLOVER, J. – DINNELL, D. – HALPAIN, D. – MCKEE, T. – CORKILL, A. – WISE, A. 1988: Effects of Across-Chapter Signals on Recall of Text. – *Journal of Educational Psychology* vol. 80, nro 1.
- LINNAKYLÄ, P. 1988: Miten opitaan tekstistä. Ammattiopiskelijoiden tekstistä oppimisen arvioinnin taustaa. Osaraportti 1. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja A 17. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- LUITEN, J. – WILBUR, A. – ACKERSON, G. 1980: A Meta-Analysis of the Effects of Advance Organizers on Learning and Retention. – *American Educational Research Journal* vol. 17, nro 2.
- MEYER, B. J. 1975: *The Organization of Prose and its Effects on Memory*. North Holland, Amsterdam.
- SPIRO, R. J. – BRUCE, B. C. – BREWER, W. E. (toim.) 1980: *Theoretical issues in reading comprehension*. Ablex, Norwood, New Jersey.
- RUMELHART, D. E. 1987: *Understanding understanding*. – Dechert, H. W. – Raupach, M. (toim.): *Psycholinguistic models of production*. Ablex, Norwood, New Jersey.